

Jani Kozina, David Bole

KJE PREBIVAJO IN DELUJEJO KULTURNI USTVARJALCI? ŠIRJENJE IN RAZPRŠITEV KULTURNIH PROSTOROV V SLOVENIJI

IZVLEČEK

Namen članka je empirično raziskati dinamiko prostorske razporeditve kulturnih ustvarjalcev na različnih prostorskih ravneh v Sloveniji. Razporeditev kulturnih ustvarjalcev raziskujemo na podlagi kvantitativne analize njihovega kraja bivanja in dela. Rezultati kažejo, da stopnja kulturne aglomeracije na regionalni ravni proporcionalno ustreza doseženi stopnji regionalnega razvoja, na lokalni ravni pa je zgoščenost večja v bolj urbaniziranih naseljih. Presenetljivo pa v zadnjih letih prihaja do prostorske širitve in razpršitve kulturnih ustvarjalcev. Poleg ekonomije in cen nepremičnin temu verjetno botrujejo še dohodkovna neenakost kulturnih ustvarjalcev, neurbani značaj slovenskega načina življenja in specifična prostorska struktura z dobro dostopnostjo in prevlado manjših naselbinskih oblik.

KLJUČNE BESEDE: kulturne dejavnosti, ustvarjalne dejavnosti, umetniki, ustvarjalnost, geografija človeških virov

Where do cultural workers live and act? The spreading and dispersal of cultural spaces in Slovenia

ABSTRACT

The article aims to examine the dynamics of the spatial distribution of cultural workers at various spatial scales in Slovenia. The dispersion of cultural workers is studied using a quantitative analysis of their place of residence and work. The results show the level of cultural agglomeration at the regional scale corresponds proportionally to the level of regional development, while there is greater concentration at the local

level in more urban settlements. Surprisingly, there has been a spatial expansion and dispersion of cultural workers in recent years. In addition to the economy and real-estate prices, reasons for this may include the income inequality of cultural workers, the non-urban character of the Slovenian way of life and the specific spatial structure with good accessibility and mostly smaller settlement types.

KEY WORDS: *cultural industries, creative industries, artists, creativity, geography of human resources*

1 Uvod

V zadnjem desetletju številne raziskave dokumentirajo, kako kulturna dejavnost pozitivno vpliva na razvoj mest, posebej tistih, ki so se znašla v primežu deindustrializacije in brezposelnosti (Evans in Smith 2006). Obstaja obsežen sklop empiričnih raziskav, ki so skušale prikazati učinek umetnosti in kulture na urbano gospodarstvo (Evans 2014), gradnjo skupnosti (Grodach 2011) ter vzpostavljanje vezi med kulturo, urbanimi politikami in upravljanjem. Raziskovalci radi poudarjajo, da ustvarjalci in kulturniki ne želijo bivati in delati v »dolgočasnih in grdih okoljih, ampak imajo raje živahna okolja s kakovostno urbano infrastrukturo in kulturnimi ustanovami« (Van Winden 2010). Lokalne oblasti se pod vplivom te nove »kulturne« razvojne paradigme z namenom oživitve svojih mest (včasih nekritično) osredotočajo na muzeje, središča uprizoritvenih umetnosti, ustvarjalne četrti in druge kulturne dejavnosti (Grodach in Loukaitou-Sideris 2007). Menijo, da bodo tako spodbudili nastajanje kulturnih sovesk kot prostorov, kjer se zgoščujeta kulturna proizvodnja in potrošnja (Mommaas 2009). Predvidevamo, da v slovenskem kontekstu slepo sledenje kulturno-razvojnim paradigmam, ki so bile oblikovane večinoma v severnoameriškem in zahodnoevropskem okolju, ni najbolj primerno. To se je izkazalo tudi v drugih okoljih, na primer v mestecu Odda na Norveškem (Cruickshank in dr. 2013) in v Bilbao v Španiji (Gainza 2016). Analiza prostorske razporeditve kulturne ekonomije je v Sloveniji zato pomembna, saj nakazuje nam specifične gospodarske, družbene in politične procese, ki jih je treba upoštevati pri načrtovalskih in razvojnih odločitvah.

Če želimo izvedeti, kje so prostori zgoščevanja kulturne proizvodnje in potrošnje, potrebujemo opredelitev ljudi, ki so zaposleni v sektorju kulturne ekonomije in so tako osrednji subjekt preučevanja. Raziskave kulturne ekonomije večinoma beležijo podjetja, kljub dejstvu, da so njihovi glavni akterji posamezniki – »kulturni ustvarjalci«. V zgodnejši literaturi so kulturni ustvarjalci v večji meri predstavljali življenjski slog kot pa poklicno kategorijo, medtem ko novejša literatura kulturne ustvarjalce izpostavlja na podlagi njihovega poklica

(Comunian in dr. 2010). Velik vpliv na sodobno dojemanje kulturnih ustvarjalcev je imel Florida (2002: 59), ki je v opredelitev vključil naslednje poklice: avtorje, oblikovalce, glasbenike in skladatelje, igralce in režiserje, rokodelce, slikarje, kiparje, umetniške tiskarje, fotografe, plesalce, umetnike, nastopajoče in druge, ki so vključeni v »umetniški« del »ustvarjalnega razreda«. Ena od njegovih zaslug je porast zanimanja med raziskovalci in politiki za vlogo kulturnikov v urbanem in regionalnem razvoju. A hkrati je zasejal deterministične delitve na »ustvarjalne« in »neustvarjalne« poklicne skupine ter skrajno poenostavil trditve o kulturnih ustvarjalcih kot osebah, ki ključno »privabljajo« druge »nadarjene posameznike« (Florida 2002). V tem prispevku na podoben način kulturne ustvarjalce opredeljujemo kot tiste posameznike, ki so zaposleni v umetniškem in kulturnem poklicu. V prvi vrsti nas zanima, kje kulturni ustvarjalci bivajo in delajo, na podlagi tega pa želimo razpravljati o vzrokih takšnega stanja. Zavedamo se, da kraji bivanja in dela umetnikov ne ustrezajo nujno tudi prostorom kulturne proizvodnje in potrošnje. A hkrati je to eden redkih in bolj priročnih načinov za sistematično in konsistentno določitev območij, kjer prihaja do aglomeracije kulturne ekonomije.

Kljub dejstvu, da se kulturna ekonomija ne sklada s standardnimi prostorskimi vzorci bivanja in dela (Mlinar 2008), pa nam dejanski podatki o teh vzorcih še vedno niso na voljo. Zanima nas, do katere mere se kraji dela kulturnih ustvarjalcev prepletajo s kraji njihovega bivanja oz. območji njihovega umetniškega izražanja. Kulturno delo zamegli ločnice med delom, domom in potrošnjo. Prostorski režimi, ki stremijo k strogemu ohranjanju teh ločnic, morda niso optimalni za podporo delovanja kulturnega sektorja v mestih (Mlinar 2008). Za kulturne ustvarjalce velja visoka stopnja samozaposlitve (Bole 2008) ali pa so ti zaposleni v manjših in agilnih podjetjih, ki so medsebojno močno prepletene in soodvisna (Rantisi in dr. 2006). Tudi zato želimo raziskati, ali se omenjena medsebojna prepletenost in soodvisnost kulturnih ustvarjalcev izkazujeta v njihovem prostorskem zgoščevanju in ali se Slovenija v tem razlikuje od drugih držav.

Glavni cilj prispevka je empirično izmeriti obseg zgoščevanja kulturnih ustvarjalcev na regionalni in lokalni ravni ter na ravni sosesk. Na ta način želimo raziskati vlogo kulturnih ustvarjalcev pri oblikovanju urbanega prostora in ekonomije. Osrednji predmet kvantitativne analize je prostorska razporeditev kulturnih ustvarjalcev, v razpravi pa želimo ob tem izpostaviti tiste družbene in prostorske procese, ki vplivajo na zgoščevanje kulturnih ustvarjalcev. S tem namenom sta oblikovana dva cilja:

1. analizirati razporeditev kulturnih ustvarjalcev na različnih prostorskih ravneh v Sloveniji (regionalna in lokalna raven) oz. v Ljubljani (znotraj mestnih četrti in krajevnih skupnosti);

2. primerjati časovne težnje v razporeditvi kulturnih ustvarjalcev glede na kraj bivanja in dela med letoma 2000 in 2011.

2 Pregled konceptov pri analiziranju prostorskih razsežnosti kulturnih ustvarjalcev

Prostorska razporeditev kulturnih dejavnosti je v mednarodni literaturi pogosto obravnavano področje zlasti v kontekstu razprav o urbanem razvoju in revitalizaciji mest. Naše razumevanje konceptov aglomeracij kulturnih ustvarjalcev je predstavljeno v Tabeli 1, navezuje pa se zlasti na dela Sacca in dr. (2013) ter na razprave o vlogi kulture in ustvarjalnosti v urbanem/regionalnem razvoju (Pratt 2010; Storper in Scott 2009).

Raziskave o ekonomski vlogi kulture kot dejavnika razvoja niso nove. Izhajajo iz klasičnih del Jacobsove (1961), kjer je zgoščevanje ustvarjalnega dela in njegove raznolikosti razumljeno kot »motor« mestnega razvoja. Podobne ideje so bile raziskane v severnoameriški literaturi v 70. in 80. letih 20. stoletja, kasneje pa v tudi v evropski. Novejše raziskave dajejo poudarek ekonomski »vrednosti« kulture in kulturnih četrti ter se navezujejo na Porterjevo teorijo »tekmovalne prednosti« (Porter 1989; 2000). Zgoščevanje kulturnih ustvarjalcev je bilo najpogosteje raziskano na nižji, lokalni ali celo »ulični« prostorski ravni, s posebnim poudarkom na kulturnih četrtih. Te so opredeljene kot prostorske aglomeracije kulturnih delavcev in ustvarjalnih podjetij z živahnimi spremljajočimi ekonomskimi in družbenimi dejavnostmi z značilno arhitekturno obliko (Montgomery 2003). Prostorsko se raztezajo od posamične stavbe do bloka stavb ali mestnega okrožja (Roodhouse 2010).

Po Floridi (2002) je raziskovanje vloge kulture in njenih prostorskih razsežnosti pridobilo zagon. Čeprav so kritike njegovega dela s teoretskega in metodološkega vidika upravičeno precej ostre, je njegov prispevek v tem, da se je zanimanje za kulturne ustvarjalce z lokalne preusmerilo tudi na višjo, regionalno raven. Cela vrsta raziskav je analizirala ustvarjalni razred in kulturne ustvarjalce, še zlasti na medregionalni ravni v metropolitanskih regijah (Boschma in Fritsch 2009; Clifton 2008; Florida in dr. 2008) in redkeje na manjših prostorskih enotah, kot so okrožja (Alfken in dr. 2014), ali na ruralnih območjih (Wojan in dr. 2007).

Drugi pogledi na aglomeracije kulturnih ustvarjalcev so v prostorskih znanostih manj izraziti. Sacco in dr. (2013) omenjajo Senovo teorijo »kulturne zmožnosti«, ki v ospredje postavlja neekonomske vidike kulture. Bolj se osredotoča na njene družbene učinke v prostoru, kot so opolnomočenje, povezanost skupnosti in družbeni kapital. Raziskave, ki se naslanjajo na to teorijo, se običajno osredotočajo

na raven posamezne soseske, kjer je kulturna dejavnost opredeljena kot orodje za odpravo družbenih nesoglasij ali izboljšave kakovosti življenja (Pratt 2010) ali pa je povezana z drugimi vidiki delovanj manjših skupnosti (Vodopivec 2017).

Tabela 1: Teoretski pristopi prostorskih raziskav o kulturnih aglomeracijah.

Teoretski pristop	Najvidnejši koncept	Prostorska raven	Kritika
Porterjev pristop h kulturnim skupinam in konkurenčnosti	<ul style="list-style-type: none"> - funkcionalni pristop h kulturi - komercialna vrednost kulture - učinki prelivanja kulture («spillover effects») - lokalne politike ekonomske revitalizacije 	<ul style="list-style-type: none"> - ulica - mestna četrt (EU) oz. mestno okrožje (ZDA) 	<ul style="list-style-type: none"> - koncept od zgoraj navzdol - nepotrebno zapleten, pomanjkanje družbenega konteksta
Floridova teorija kulturnih ustvarjalcev kot »privlačnih dejavnikov« ustvarjalnega razreda	<ul style="list-style-type: none"> - umetniki ustvarjajo raznolikost, raznolikost privlači ustvarjalne posameznike - kulturni ustvarjalci so predpogoj za ustvarjalnost in inovativnost - kulturni ustvarjalci so del ustvarjalnega razreda 	<ul style="list-style-type: none"> - regije - mestna, metropolitanska območja 	<ul style="list-style-type: none"> - instrumentalizacija kulture - šibka teoretska in empirična podlaga - družbeni dualizem - zanemarjanje družbeno-ekonomskih razlik med ustvarjalci - vprašljivi rezultati in implementacija politik
Senova teorija kulturne zmožnosti	<ul style="list-style-type: none"> - behavioristični pristop h kulturi - kultura kot način družbenega vključevanja, gradnje identitete in posledično kulturno vodenega razvoja - netržno usmerjen pogled na kulturo od spodaj navzgor 	<ul style="list-style-type: none"> - posameznik - lokalne skupnosti, mesta 	<ul style="list-style-type: none"> - ozkoglednost, monovzročnost - pomanjkanje ekonomskih dejavnikov in ekonomske vzdržnosti - instrumentalizacija kulture

Vir: lastna izpeljava na osnovi v poglavju navedene literature.

Kot izhaja iz pregleda literature, je aglomeracije kulturnih ustvarjalcev možno raziskovati z različnih perspektiv in prostorskih ravni. Na lokalni in mestni ravni lahko najdemo raziskave »kulturnih/ustvarjalnih četrti« kot tudi »kulturnih/ustvarjalnih grozdov« in »kulturnih/ustvarjalnih okrožij«. Nekateri avtorji grozde opredelijo kot kraje kulturne proizvodnje ter kot okrožja in četrti, osredotočene na razvoj prostočasnih destinacij, usmerjenih v potrošnjo kot sredstvo za spodbujanje turizma (Uršič 2017). Ti kraji so običajno v žarišču urbanističnega načrtovanja (Stern in Seifert 2010). Na regionalni ravni raziskovalci uporabljajo izraze, kot so »ustvarjalne regije/mesta«, ki so običajno opredeljene z visokim

zgoščevanjem kulturne ekonomije in ustvarjalnih dejavnosti, četudi se običajno nahajajo v različnih »četrtih« znotraj mesta (Cooke in Lazzeretti 2008). Različne ravni aglomeracij kulturnih ustvarjalcev so bile prav tako analizirane skozi prizmo kulturnih/ustvarjalnih poklicev na eni strani in kulturnih/ustvarjalnih dejavnosti na drugi. Koncepta predstavljata dve strani istega kovanca: ena stran v ospredje postavlja posameznike, druga podjetja (Chapain in dr. 2013), oz. kot navajajo Comunian in dr. (2010): ena stran v ospredje postavlja ponudbo na trgu dela (torej kulturne poklice), druga povpraševanje po njem (podjetja, ki zaposlujejo te poklice). Vsem navedenim raziskavam pa je skupno, da preučujejo aglomeracije kulturnih ustvarjalcev kot izraz nacionalne, regionalne ali mestne ekonomije.

Na podlagi pregleda literature lahko izpeljemo določene sklepe glede zgoščevanja kulturnih ustvarjalcev. Enotno stališče je, da je zgoščevanje kulturnih ustvarjalcev dejstvo in da njihove lokacijske preference izhajajo iz želja po bivanju in delu v specifičnih okoljih, ki jih nekateri imenujejo »ustvarjalni habitati« (Lazzeretti in dr. 2012). Na lokalni ravni (mestna četrt/okrožje) značilno aglomeracijo običajno predstavlja regenerirano notranje mestno območje, zlasti starejše industrijske cone in zgradbe, kot so na primer tekstilne tovarne, skladišča, elektrarne in podobno (Evans 2009). Za te prostore niso značilne le dostopne najemnine, ampak tudi estetika ter obilo prostora za souporabo delovnih in življenjskih prostorov, kar je kulturnim ustvarjalcem pomembno (Grodach in dr. 2014). Pomembni pa so tudi nematerialni vidiki »umetniškega habitusa«, kot sta zgodovina in simbolni pomen teh krajev, ki omogočajo izgradnjo značilnih identitet in socialnih interakcij kulturnih ustvarjalcev (Roswell 2008). Za kulturno četrt so običajno značilne posamezne dejavnosti kulturne proizvodnje in potrošnje (delovni prostori, dogodki), značilna gradnja (mešanica starejše in novejša arhitekture) ter značilna podoba ali pomen (Montgomery 2003). Vse večja komodifikacija in komercializacija teh četrti se prevaja v nove investicije in pritek drugih prebivalcev, s čimer naraščajo cene nepremičnin. Do gentrifikacije pride tam, kjer so se umetniki zaradi pritiska najemnin prisiljeni preseliti v cenejše mestne četrti in kjer lahko nato pride do ponovitve cikla kulturne obnove, kakor je bilo prikazano v primeru Krakova in Katovic na Poljskem (Działek in Murzyn-Kupisz 2014). Zato nekateri avtorji umetnike in njihovo aglomeracijo v določenih mestnih soseskah pojmujejo kot znak estetizacije prostora, ki močno pripomore k njihovi gentrifikaciji (Ley 2003).

Večina raziskav, ki se ukvarja z lokacijami kulturnih ustvarjalcev, običajno uporablja le enega izmed omenjenih konceptov: bodisi na lokalni (mikro) ravni s pomočjo Porterjevega ali Senovega pristopa bodisi na regionalni ravni z

uporabo Floridovega pristopa. Mi predlagamo kompleksnejši pristop, ki zajema tako regionalno kot lokalno raven raziskovanja in omogoča celovitejšo analizo vloge kulturnih ustvarjalcev v prostoru:

- na regionalni ravni je lahko koristen Floridov pogled na kulturne ustvarjalce za ocenjevanje »privlačnega potenciala« regij za ostale posameznike in podjetja;
- na lokalni/mestni ravni je pomemben Porterjev pristop za opredelitev konkurenčnega potenciala in posameznih prednosti (sredstev) lokalnega sistema;
- Senov pogled je pomemben zlasti na ravni skupnosti, kjer grajenje kulturnih zmožnosti pomeni nove ustvarjalne in družbene priložnosti.

Ta kompleksnejši večravenski pristop je naš poskus, da bi na vlogo kulturnih ustvarjalcev v prostoru pogledali z različnih vidikov in ugotovili morebitne svojevrstnosti, značilne za Slovenijo.

3 Razporeditev kulturnih ustvarjalcev na različnih prostorskih ravneh

3.1 Zasnova raziskave

Da bi prikazali kompleksnejšo prostorsko razporeditev kulturnih ustvarjalcev, smo opravili ločeni analizi za Slovenijo in Ljubljano. V kontekstu Slovenije smo analizirali kraj bivanja in dela kulturnih ustvarjalcev v letih 2000 in 2011 na regionalni, občinski in naselbinski ravni. Regionalno raven predstavlja 8 funkcijskih regij, na občinski ravni je 210 občin, na naselbinski ravni pa približno 6000 naselij. Na naselbinski ravni smo uspeli pridobiti zgolj podatke o kraju bivanja. V kontekstu Ljubljane nas je zanimal kraj bivanja kulturnih ustvarjalcev v letih 2002 in 2011 na višji ravni 17 četrtnih skupnosti in na nižji ravni 95 krajevnih skupnosti. Slednje predstavljajo nekdanjo upravno delitev Slovenije s še vedno prisotno lokalno identiteto. Podatki o kraju dela tudi tu niso bili na voljo. Grob približek smo pridobili s povzetkom osrednjih ugotovitev o lokaciji podjetij, dejavnih v ustvarjalnih dejavnostih (glej Uršič 2016).

Podatke o lokaciji kulturnih ustvarjalcev smo pridobili iz Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva, ki ga vodi Statistični urad Republike Slovenije. Kulturne ustvarjalce smo opredelili kot delovno aktivne prebivalce, ki se ukvarjajo s kulturnimi in umetniškimi poklici. Tukaj smo sledili opredelitvi evropskega raziskovalnega projekta z naslovom »Technology, Talent and Tolerance in European Cities: A Comparative Analysis« (glej Boschma in Fritsch 2009; Clifton 2008; Fritsch in Stützer 2007). Skladno s trimestno ravnjo Mednarodne standardne klasifikacije poklicev (ISCO 88) so to:

- pisatelji in umetniški ustvarjalci ali poustvarjalci (245),
- poklici za kulturno, razvedrilno in športno dejavnost (347),
- modeli ipd. (521).

Prostorske analize podatkov iz Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva smo opravili s pomočjo lokacijskega Ginijevega koeficienta (G), ki je standardno merilo za opis stopnje prostorske zgoščenosti. Zavzame lahko vrednosti med 0 (enakomerna razporeditev po prostorskih enotah) in 1 (skrajna zgoščenost v eni prostorski enoti). Za izračun lokacijskega Ginijevega koeficienta so bile prostorske enote na določeni prostorski stopnji razvrščene glede na število kulturnih ustvarjalcev, kot sledi: $y_{(1)}$; $y_{(2)}$; ...; $y_{(n)}$; (pri čemer je $y_{(1)}$ prostorska enota z najmanjšim številom kulturnih ustvarjalcev, sledi ji $y_{(2)}$ in tako naprej do prostorske enote n) (Cowell 2009: 109).

$$G = \frac{2}{n^2 \bar{y}} [y_{(1)} + 2y_{(2)} + 3y_{(3)} + \dots + ny_{(n)}] - \frac{n+1}{n}$$

3.2 Razporeditev kulturnih ustvarjalcev v Sloveniji

Leta 2011 so kulturni ustvarjalci predstavljali približno 0,5 % celotnega prebivalstva Slovenije. Med letoma 2000 in 2011 se je njihovo število povzpelo za 55,4 %. Primerjava z evropskimi podatki za leto 2000 kaže, da Slovenija sicer ni imela najvišjega deleža kulturnih ustvarjalcev glede na celotno prebivalstvo, vendar se lahko v tem oziru primerja z državami, kot so Nemčija, Finska in Švedska. Koncentracija kulturnih ustvarjalcev na regionalni ravni je v Sloveniji podobna bolj razpršenim vzorcem v Nemčiji, na Nizozemskem, v Angliji in Walesu ($G \sim 0.5-0.6$), medtem ko je koncentracija v skandinavskih državah, kot so Danska, Norveška, Švedska in Finska, nekoliko višja ($G \sim 0.7-0.8$). Ena izmed možnih razlag za to ugotovitev je poselitvena struktura: prva skupina držav, vključno s Slovenijo, je bolj decentralizirana kot druga (Boschma in Fritsch 2009).

Prostorska analiza je pokazala, da so kulturni ustvarjalci v primerjavi z regionalno ravno bolj zgoščeni na občinski in naselbinski ravni. To velja tako za kraj bivanja kot kraj dela, čeprav je zgoščenost v primeru kraja dela še nekoliko večja. V primerjavi z drugimi družbenimi/poklicnimi skupinami, tj. člani ustvarjalnega razreda, delovno aktivnim prebivalstvom in skupnim številom prebivalstva, so kulturni ustvarjalci bolj zgoščeni na vseh prostorskih ravneh.

Časovna analiza je obenem pokazala, da zgoščevanje kulturnih ustvarjalcev na vseh prostorskih ravneh upada, nekoliko hitreje na občinski in naselbinski ravni ter glede na kraj dela. Prostorski procesi na vseh ravneh potekajo v smeri blage razpršitve in vzpostavitve bolj mrežne prostorske strukture kulturnih območij. To je očitno zlasti ob primerjavi aglomeracijskih teženj kulturnih ustvarjalcev z

drugimi poklicnimi skupinami, katerih zgoščevanje načeloma upada počasneje na nižjih prostorskih ravneh ali celo raste na regionalni ravni (Tabela 2).

Tabela 2: Lokacijski ginijevi koeficienti koncentracije kulturnih ustvarjalcev in drugih družbenih/poklicnih skupin v Sloveniji.

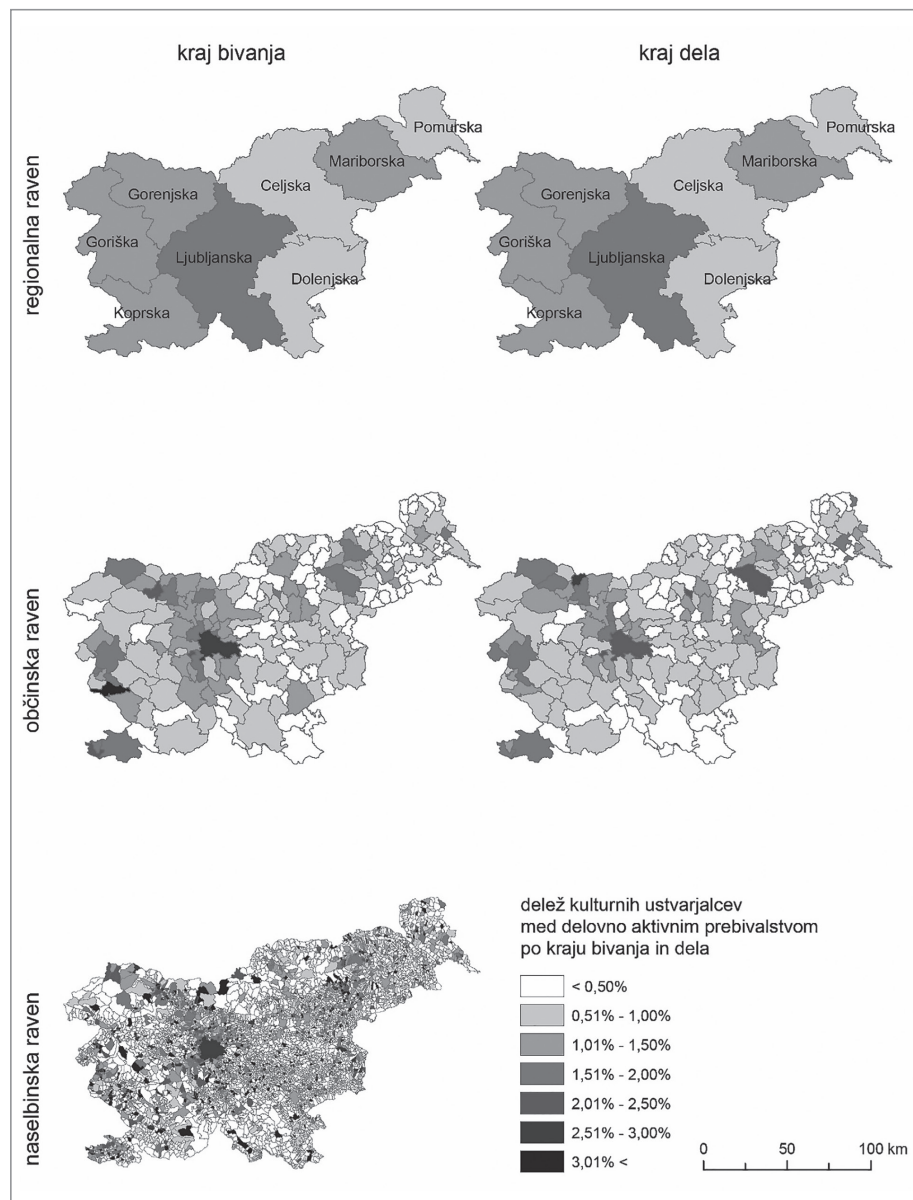
Prostorska raven	Družbena/poklicna skupina	Kraj bivanja			Kraj dela		
		2000	2011	razlika	2000	2011	razlika
regionalna raven	kulturni ustvarjalci	0,479	0,457	-0,022	0,537	0,500	-0,037
	ustvarjalni razred	0,373	0,380	0,007	0,418	0,437	0,019
	delovno aktivno prebivalstvo	0,310	0,323	0,013	0,336	0,370	0,034
	skupno prebivalstvo	0,286	0,315	0,029	/	/	/
občinska raven	kulturni ustvarjalci	0,808	0,762	-0,046	0,904	0,847	-0,057
	ustvarjalni razred	0,681	0,659	-0,022	0,802	0,800	-0,002
	delovno aktivno prebivalstvo	0,585	0,577	-0,008	0,715	0,720	0,005
	skupno prebivalstvo	0,576	0,577	0,001	/	/	/
naselbinska raven	kulturni ustvarjalci	0,970	0,939	-0,031	/	/	/
	ustvarjalni razred	0,871	0,836	-0,035	/	/	/
	delovno aktivno prebivalstvo	0,784	0,773	-0,011	/	/	/
	skupno prebivalstvo	0,732	0,760	0,028	/	/	/

Vir: lastna izpeljava na osnovi Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva.

Na regionalni ravni je večja zgoščenost kulturnih ustvarjalcev v gospodarsko razvitejši zahodni Sloveniji, kjer še zlasti izstopa ljubljanska regija (Slika 1). V vzhodni Sloveniji je koncentracija višja le v mariborski regiji. Poleg splošnega družbenoekonomskega razvoja na zgoščenost kulturnih ustvarjalcev najverjetneje vpliva še prisotnost univerz v središčih ljubljanske, mariborske, koprške in goriške regije. Večjo koncentracijo v gorenjski regiji lahko pojasnimo z njeno močno navezanostjo na sosednjo ljubljansko regijo (Kozina 2013a).

Na občinski ravni je največja zgoščenost kulturnih ustvarjalcev značilna za mestne občine, zlasti v zahodni Sloveniji in v občinah z dobro razvitimi funkcijami terciarnega izobraževanja. Močno koncentracijo lahko opazimo tudi v njihovih primestnih območjih, medtem ko imajo podeželske in oddaljene občine najmanjšo zgoščenost kulturnih ustvarjalcev. Polarizacija med osrednjimi in obrobni območji je še bolj izražena na naselbinski ravni. Skoraj tri četrtine naselij, ki so večinoma manjša podeželska območja, nima niti enega kulturnega ustvarjalca.

Slika 1: Razporeditev kulturnih ustvarjalcev v Sloveniji na različnih prostorskih ravneh leta 2011.

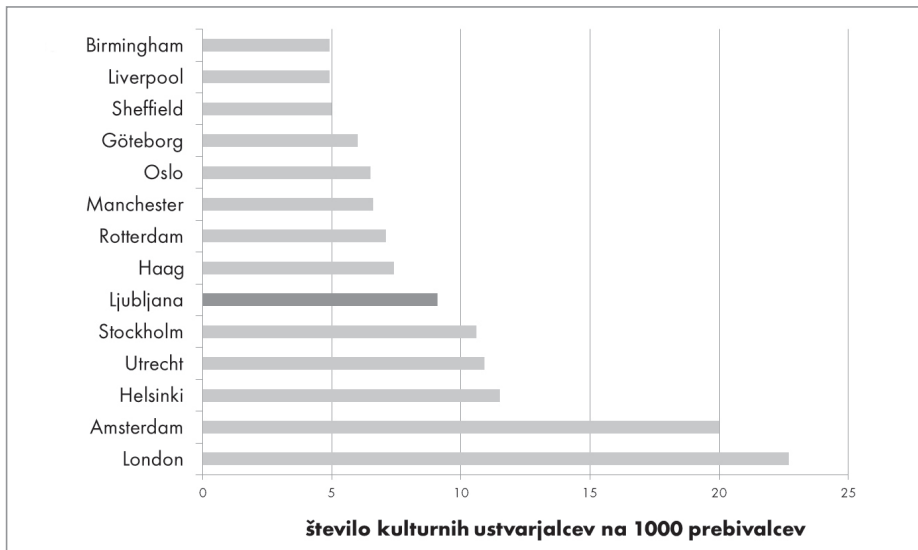

Vir: lastna izpeljava na osnovi Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva.

3.3 Razporeditev kulturnih ustvarjalcev v Ljubljani

Leta 2011 so kulturni ustvarjalci predstavljali približno 1,2 % prebivalstva Ljubljane. Med letoma 2000 in 2011 se je njihovo število povzpelo za 31,9 %. V tem oziru lahko Ljubljano primerjamo z drugimi večjimi mesti v Severni in Zahodni Evropi (Slika 2).

Slika 2: Število kulturnih ustvarjalcev na 1000 prebivalcev leta 2000 v izbranih evropskih mestih.

Vir: lastna izpeljava na podlagi Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva; Clifton in Cooke (2009: 84).

Kulturni ustvarjalci v Ljubljani večinoma živijo v mestnem središču, vendar pa je njihova razporeditev znotraj mesta enakomernejša kot v primeru cele Slovenije. Znotraj urbanega območja očitno velja višja stopnja homogenosti, kot jo je moč opaziti na državni ravni, kjer prednjači urbano-ruralna dihotomija. V primerjavi z delovno aktivnim prebivalstvom so rezultati v kontekstu mesta in države enaki. Kulturni ustvarjalci so bolj zgoščeni tako na ravni četrtnih kot tudi krajevnih skupnosti (Tabela 3).

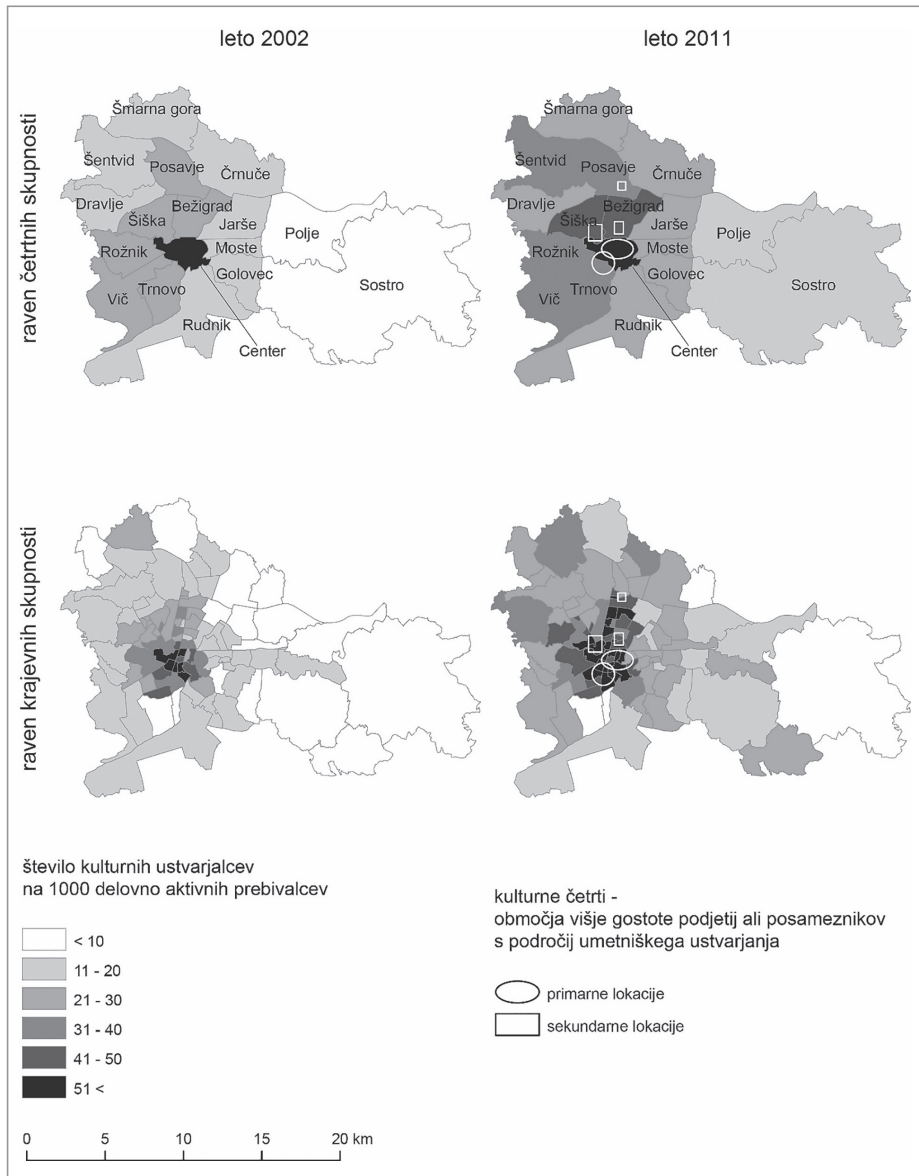
Tabela 3: Lokacijski ginijevi koeficienti koncentracije kulturnih ustvarjalcev in drugih družbenih/poklicnih skupin v Ljubljani.

Prostorska raven	Družbena/poklicna skupina	Kraj bivanja		
		2002	2011	razlika
raven četrtnih skupnosti	kulturni ustvarjalci	0,446	0,379	-0,067
	delovno aktivno prebivalstvo	0,268	0,253	-0,015
raven krajevnih skupnosti	kulturni ustvarjalci	0,377	0,321	-0,056
	delovno aktivno prebivalstvo	0,306	0,300	-0,006

Vir: lastna izpeljava na podlagi Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva.

Časovna primerjava nakazuje, da se novi prostorski procesi usmerjajo v smeri plitke razpršenosti in ustvarjanja mrežne strukture znotraj mesta. Razpršitvene težnje kulturnih ustvarjalcev so znatno višje od delovno aktivnega prebivalstva. Kulturni ustvarjalci, ki so v preteklosti najgosteje poseljevali mestna središča, zdaj sledijo tendenci izseljevanja na območja z nižjo gostoto poselitve. Na ravni četrtnih skupnosti (Slika 3) je vidna visoka koncentracija kulturnih ustvarjalcev v mestnem središču (Center) in na njegovih obrobjih (Bežigrad, Šiška, Posavje, Trnovo, Rožnik in Vič). Čeprav zgodovinsko mestno središče še vedno predstavlja »trdnjavo« bivanja kulturnih ustvarjalcev, se kaže rahla težnja njihovega odlivanja, še posebej na severna obrobja (Šiška in Bežigrad), ki jih zaznamujejo nižje najemnine. Poleg nižjih življenjskih stroškov tamkajšnja stanovanjska območja sicer omogočajo hiter dostop do kulturno bolj središčnih lokacij znotraj mestnega jedra.

Slika 3: Razporeditev kulturnih ustvarjalcev v Ljubljani na različnih prostorskih ravneh v letih 2002 in 2011.

Vir: lastna izpeljava na podlagi Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva; Uršič (2016).

4 Razprava: širjenje in razpršitev kot poglobitvi prostorski značilnosti razporeditve kulturnih ustvarjalcev

Glede na število kulturnih ustvarjalcev med celotno populacijo sta Slovenija kot država ter Ljubljana kot njena prestolnica in srednje veliko evropsko mesto primerljivi s preostalo Evropo. Časovna dinamika kaže rast števila kulturnih ustvarjalcev. Ali kultura kot taka utrjuje svoj družbeni položaj, ki se manifestira v širjenju in razpršenosti aglomeracij kulturnih ustvarjalcev? Ozadje za tovrstni prostorski razvoj v Sloveniji in v Ljubljani lahko najprej najdemo v urbani politiki poosamosvojitvenega evropskega sloga, ki jo narekujeta kultura in ustvarjalnost in ki je bila vpeljana v slovenske razvojne politike (Bajič 2017) kot tudi v konkretne prostorske projekte (Poljak Istenič 2019), ki so še posebej vidni v Ljubljani, ter v nadaljnjem preusmerjanju pozornosti na Ljubljano kot glavno mesto Slovenije (Pogačnik 2013).

Kljub temu pa koncentracija kulturnih ustvarjalcev na različnih prostorskih ravneh močno variira. V kontekstu države so spremembe znotraj regij večje kot med regijami. Medtem ko lahko nesorazmernost med regijami v grobem razložimo s splošnimi družbenoekonomskimi značilnostmi – v razvitejših regijah je koncentracija kulturnih ustvarjalcev višja –, so razlike znotraj posameznih regij veliko kompleksnejše, zato jih je smotrno raziskati globlje. Nasprotno je v Ljubljani prostorski vzorec kulturnih ustvarjalcev bolj monocentričen. Možna razlaga za to je poselitvena struktura: na ravni države je ta organizirana bolj policentrično, medtem ko v Ljubljani prevladuje monostrukturalna oblika, kjer je poudarjena ekonomska vloga mestnega jedra.

Kljub prevladujoči koncentraciji kulturnih ustvarjalcev je v zadnjem času prišlo do rahlih teženj po njihovem razprševanju. Kulturni ustvarjalci torej »podlegajo suburbanizacijskim procesom« v podobni meri kot ostali delavci, čeprav v povprečju še vedno večinoma bivajo v bolj urbaniziranih naseljih. Ta rezultat je presenetljiv, saj ostale gospodarske aktivnosti kažejo zgoščevanje na medregionalni ravni in razprševanje znotraj regij (Bole 2011). Na tej točki lahko torej sklepamo, da na odločitev kulturnih ustvarjalcev za selitev med regijami ali znotraj regij, v glavnem z bolj urbaniziranih območij na manj urbanizirana ali podeželska, vpliva več dejavnikov.

Eden od razlogov morda tiči v nižjih življenjskih stroških izven urbanih središč, ki odtehtajo prednosti življenja v gosteje poseljenih in bolj središčnih urbanih soseskah. V Ljubljani se pojavljajo rahle težnje kulturnih ustvarjalcev po ustalitvi v neposredni okolici mesta, proč od njegovega zgodovinskega jedra. V zadnjih

letih se je mestno središče s pomočjo komodifikacije in turistifikacije (ureditev con za pešce, javne površine, dogodki) (Bole 2010; Poljak Istenič 2015; 2016) opazno revitaliziralo, s čimer je prišlo tudi do dviga cen nepremičnin. Posledično so prostori za ustvarjanje in stanovanja za ustvarjalce pogosto predragi, posebno na začetku njihove kariere. Analiza najemnin v Ljubljani je pokazala, da so te razmeroma visoke – med 5 in 10 evri na kvadratni meter –, če upoštevamo dejstvo, da ustvarjalci v drugih evropskih mestih plačujejo med 3 in 5 evri na kvadratni meter prostora za ustvarjanje (Cerar 2013). Ob tem je treba upoštevati dejstvo, da so povprečne plače kulturnih ustvarjalcev nižje od primerljivih poklicev v terciarnem ekonomskem sektorju. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije imajo poklici v dejavnosti umetniškega ustvarjanja med storitvenimi poklici nižje povprečne bruto plače od tistih v finančno-zavarovalniških, tehnično-znanstvenih, izobraževalnih in javno-storitvenih dejavnostih. Višje so le od gostinskih, nepremičninskih in trgovskih dejavnosti (Statistični urad Republike Slovenije 2018). Morda je tudi ta dohodkovna neenakost dodaten razlog, da se slovenski kulturni ustvarjalci obnašajo nekoliko drugače in se zaradi eksistenčnih razlogov naseljujejo izven mestnega središča.

Poleg tega moramo upoštevati, da so kulturni ustvarjalci, še posebej mlajši, pogosto ujeti v cikel prekarnega dela. Raziskave ugotavljajo, da je podporno okolje samozaposlenih v kulturi v Sloveniji manj primerno, tako z vidika socialnih pravic kot pogojev dela (Kozina 2018). Prožne oblike zaposlovanja prinašajo slabše delovne razmere, nižji življenjski in delovni standard ter večje tveganje za psihosocialno zdravje (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015). Samozaposleni v kulturi so v primerjavi z drugimi zaposlenimi glede na vloženo delo, dolžino delavnika, obremenitev in dohodek, ki ga dosegajo, v neenakem ali celo diskriminiranem položaju. Ne morejo uveljaviti pravic zaposlenih, kot so bolniška odsotnost, dopust, regres, nadomestilo za brezposelnost, hkrati pa je za večino samozaposlenih v kulturi to edina mogoča oblika zaposlitve, brez druge izbire (Turšič in Inkret 2016).

Kljub temu je proces razprševanja kulturnih ustvarjalcev v Sloveniji in Ljubljani daleč od značilne gentrifikacije ter ga ni moč primerjati s prostorsko dinamiko v drugih primerljivih mestih, kjer je proces gentrifikacije ustvarjalnih četrti in premikov ustvarjalcev na nove, »moderne« lokacije znotraj mesta dosti bolj intenziven in jasen (Dziątek in Murzyn-Kupisz 2014). Do tega pri nas morda ne prihaja v takšni meri zaradi specifičnega statičnega trga nepremičnin (ali njegovega pomanjkanja), ki je obremenjen z nedokončano denacionalizacijo in nizko stopnjo mobilnosti Slovencev (Kozina 2013b). Poleg tega je urbana struktura v Sloveniji takšna, da se sprememba kraja bivanja proč od središča ne odraža nujno v

slabši dostopnosti do obstoječih ustvarjalnih četrti v mestnem jedru. Čeprav prihaja do komodifikacije in turistifikacije zgodovinskega mestnega središča, se zdi, da gre to zaenkrat z roko v roki s kulturno proizvodnjo in potrošnjo, obenem pa ne prihaja do vidnejše gentrifikacije. Ob tem je treba omeniti, da v Ljubljani poglobljena alternativna območja kulture še vedno dokaj uspešno delujejo v svoji avtentični obliki (Metelkova, Rog, Tobačna) in se zaenkrat niso transformirala v klasične komercialne prostore.

Nadaljnji razlog za razprševanje kulturnih ustvarjalcev bi lahko bil tudi vpliv informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT), ki spreminjajo tako način dela kot tudi koncept »bližine« pri kulturnih delavcih. Ravno pojav t. i. digitalnih kulturnih industrij je povezan z uporabo tehnoloških inovacij pri kulturnem in umetniškem ustvarjanju (Cunningham 2009). A vloga IKT pri razpršitvi kulturnih ustvarjalcev je zgolj špekulativna, saj mnoge raziskave v tujini ugotavljajo, da je bližina kulturnih ustvarjalcev (in zaposlenih v kulturnih industrijah) še vedno zelo pomembna (Kloosterman 2004; Lorentzen in Frederiksen 2008). Ker je Ljubljana v svetovnem merilu manjše in precej dostopno mesto, so interakcije med umetniki omogočene tudi, če ti ne bivajo v strogem središču mesta, zato je potencialni vpliv IKT na lokacije kulturnih ustvarjalcev precej omejen.

Pomemben razlog za razširitev in razpršitev kulturnih ustvarjalcev prek vseh prostorskih ravni bi delno lahko bil neurbani značaj slovenskega načina življenja (Hočevar in dr. 2005; Kos 2007; Turk Niskač in dr. 2010; Uršič in Hočevar 2007; Uršič 2010; 2015). Kot sta preračunala Dijkstra in Poelman (2014), je Slovenija država z eno najnižjih stopenj urbaniziranosti v okviru Evropske unije, ki se odraža v razmeroma močnem odklanjanju življenja v mestu in v bivalnih preferencah, ki se nagibajo k manj gosto poseljenim ali celo ruralnim območjem. Elementi, kot so skupnost, varnost, čistoča, narava, red, družina in zasebnost, so pri Slovencih mnogo bolj cenjeni kot individualizem, nepredvidljivost, živahno ulično življenje in heterogenost populacije, ki so sopomenke za urbano življenje (Hočevar in dr. 2005; Kozina 2016; Poljak Istenič 2011; Uršič in Hočevar 2007). Toda če prihaja do razpršitvenih teženj kulturnih ustvarjalcev po kraju bivanja in dela, obstaja le malo dokazov za razpršenost kulturnih četrti, ki so opredeljene kot prostor kulturne proizvodnje in kulturne potrošnje, ki ju spremlja tako imenovana »buzz« ekonomija. V zadnjem desetletju je bilo ustanovljenih mnogo javno-zasebnih partnerstev na obrobju ljubljanskega mestnega središča z namenom pozidave območij s stanovanji, pisarnami in proizvodnimi prostori (npr. Poligon kreativni center) za ustvarjalne dejavnosti v četrtih skupnostih Vič, Bežigrad in Jarše (Ehrlich in dr. 2012), kar pa ni resneje oslabilo položaja zgodovinskega središča kot prevladujočega prostora kulturne proizvodnje in

potrošnje. Ta se večinoma še vedno nahaja v mestnem središču, posebno v oživiljenem srednjeveškem mestnem jedru in nekdanjih, zapuščenih industrijskih ali vojaških stavbah, kjer je alternativna proizvodnja na področju kulture našla svoje mesto (Bajič 2015). To dejstvo lahko namiguje tudi na to, da v Ljubljani kraji kulturne proizvodnje in potrošnje ter prebivališča umetnikov ne sovpadajo nujno in da se kulturni ustvarjalci pravzaprav obnašajo podobno kot preostali delovno aktivni prebivalci, s tem ko ločijo kraj umetniškega ustvarjanja od kraja potrošnje in kraja bivanja.

Da bi bolje razumeli aglomeracije kulturnih ustvarjalcev, bi potrebovali podrobnejše podatke, ki bi pojasnili, kje, zakaj in kako kulturni ustvarjalci pravzaprav ustvarjajo (doma oz. v ateljejih ali umetniških središčih, na zborovanjih itd.), posebno v kontekstu mesta. V tem pogledu bi se bilo nujno poglobljeno osredotočiti na podrobnejše poklicne podskupine, saj bi lahko odkrili pomembne značilnosti v prostorskem vedenju slikarjev, glasbenikov, oblikovalcev itd. Glede na prevzeto definicijo nekatere podskupine vključujejo celo neumetniške poklice, kot so strokovni pomočniki v športu, ki pravzaprav ne spadajo v kategorijo kulturnih ustvarjalcev. Na tem mestu je treba poudariti, da je aglomeracija v pomenu prostorske bližine le ena, razmeroma statična dimenzija znotraj konteksta »bližine«. Da bi v večji meri upoštevali zgodovinsko in geografsko specifiko vsakega posameznega teritorija, mikrovedenje umetnikov, investicijske odločitve države, regij ali mest na področju umetnosti (Storper in Scott 2009), moramo raziskati tudi druge oblike bližine: kognitivno bližino (učenje), organizacijsko bližino (integracija), družbeno bližino (ločevanje) in bližino ustanov (institucionalizacija) (Balland in dr. 2014).

Večravenški pristop je primeren, ko želimo analizirati dinamiko prostorske razporeditve kulturnih ustvarjalcev ali podobne pojave. Naselbinske Porterjeve ravni lahko razkrijejo prej nevidne aglomeracije in njihove težnje po (de)koncentraciji. Prav tako nam lahko pomagajo razumeti, kako umetniki organizirajo svoj prostor, proizvodnjo in potrošnjo umetniških del, poleg tega pa tudi njihove bivanjske preference, s čimer se je moč izogniti potencialnim konfliktom kot rezultatu modernih oblik (so)bivanja (Trček 2012). To znanje lahko uporabimo ob načrtovanju revitalizacijskih politik na lokalni in mestni ravni ali ravni sosesk, prav tako pa tudi pri kulturno obarvanem razvoju. To pa nikakor ne pomeni, da je Floridova regionalna raven popolnoma neprimerna za izvajanje raziskav o kulturnih ustvarjalcih. Morda v nekaterih primerih koncentracija kulturnih ustvarjalcev na regionalni ravni pomaga soustvarjati ustvarjalno okolje, ki privlači druge ustvarjalne poklice ali učinkoviteje sprošča ustvarjalni potencial, posebno če med njimi prihaja do sinergij. S tega vidika je treba opozoriti na opažanja

Mlinarja (2008), da se ozaveščenost o pomenu in prizadevanje za krepitev ustvarjalnosti in inovativnosti na vseh ravneh povečujeta, temu ustrežno pa je treba prilagoditi tudi preživele prostorske, sektorske, institucionalne, disciplinarne, statusne (hierarhične) in profesionalne okvire.

Pokazali smo, da se aglomeracije kulturnih ustvarjalcev širijo prek različnih prostorskih ravni. Te ugotovitve lahko služijo kot nova spodbuda za prilagajanje urbanih in regionalnih strategij. Na neki način se soočamo z »vzponom« nove kulturne pokrajine. Zato je smiselno narediti korak naprej od pristopa, ki se pri oblikovanju razvojnih politik prvenstveno osredotoča na središčna območja (Ehrlich in dr. 2012), v smeri večstopenjskega upravljanja. Prav tako so v slovenskem kontekstu vprašljive strategije, ki se osredotočajo zgolj na estetske vidike kulturne revitalizacije prostora, še posebej ob podatkih o visokih stopnjah prekarosti in dohodkovne neenakosti kulturnih ustvarjalcev. Vsekakor bi bilo treba dati poudarek tudi vsebini, in ne zgolj formi različnih prostorskih strategij, ki želijo »kulturno usmerjen razvoj«. S tega vidika je lahko večravenski pristop eno izmed orodij za učinkovitejše doseganje tega cilja.

5 Sklep

Namen prispevka je bil empirično raziskati dinamiko prostorske razporeditve kulturnih ustvarjalcev v Sloveniji ter izpostaviti družbene in prostorske dejavnike, ki vplivajo na to stanje in procese. Raziskava je pokazala, da v Sloveniji koncentracija kulturnih ustvarjalcev postopoma narašča, kar je skladno z razmerami v drugih, gospodarsko razvitejših evropskih državah. Na regionalni ravni stopnja kulturne aglomeracije proporcionalno ustreza doseženi stopnji regionalnega razvoja, na lokalni ravni pa je zgoščenost večja v bolj urbaniziranih naseljih. Podobno je zgoščenost kulturne aglomeracije v Ljubljani večja v mestnem središču. Presenetljivo pa v zadnjih letih prihaja do prostorske širitve in razpršitve kulturnih ustvarjalcev v smeri manj urbaniziranih naselbinskih struktur, kar lahko v veliki meri pripisujemo suburbanizaciji. Nova dinamika se usmerja k ustvarjanju bolj »izenačenega« ali enakomernega kulturnega prostora. Dejavniki širitve in razpršitve kulturnih prostorov na lokalni ravni se najverjetneje navezujejo na cene nepremičnin, dohodkovno neenakost kulturnih ustvarjalcev, neurbani značaj slovenskega načina življenja ter specifično prostorsko strukturo z dobro prometno dostopnostjo in prevlado manjših naselbinskih oblik. Menimo, da ugotovitve razkrivajo ustreznost in smiselnost uporabe večravenskega pristopa, ko želimo analizirati prostorsko razporeditev kulturnih ustvarjalcev ali podoben pojav. Tako lahko izboljšamo razumevanje kulturnega prostora in se izognemo pristranskosti kot posledici zgolj enoravenskega gledanja.

Literatura

- Alfken, Christoph, Broekel, Tom, in Sternberg, Rolf (2014): Factors Explaining the Spatial Agglomeration of the Creative Class: Empirical Evidence for German Artists. *European Planning Studies*, 23 (12): 2438–2463.
- Bajič, Blaž (2015): Ustvarjanje prostorov ustvarjalnosti: sodobni rokodelski sejmi v Ljubljani kot produkcija lokalnosti. *Traditiones*, 44 (3): 149–170.
- Bajič, Blaž (2017): Against Creativity: Loosely Structured Thoughts on a Loosely Defined Topic. *Traditiones*, 46(1–2): 189–207.
- Balland, Pierre-Alexandre, Boschma, Ron, in Frenken, Koen (2014): Proximity and Innovation: From Statics to Dynamics. *Regional Studies*, 49 (6): 907–920.
- Bole, David (2008): Cultural Industry as a Result of New City Tertiarization. *Acta Geographica Slovenica*, 48 (2): 255–276.
- Bole, David (2010): Secondary Business Districts in Ljubljana: Analysis of Conditions and Assessment of Planned Development. *Urbani izziv*, 21 (1): 78–93.
- Bole, David (2011): Changes in Employee Commuting: A Comparative Analysis of Employee Commuting to Major Slovenian Employment Centers from 2000 to 2009. *Acta Geographica Slovenica*, 51 (1): 93–108.
- Boschma, Ron, in Fritsch, Michael (2009): Creative Class and Regional Growth: Empirical Evidence from Seven European Countries. *Economic Geography*, 85 (4): 391–423.
- Cerar, Aidan (ur.) (2013): From Creative City to Creative District: Guidelines from five European cities. Ljubljana: Regional Development Agency of Ljubljana Urban Region.
- Chapain, Caroline, Clifton, Nick, in Comunian, Roberta (2013): Understanding Creative Regions: Bridging the Gap between Global Discourses and Regional and National Contexts. *Regional Studies*, 47 (2): 131–134.
- Clifton, Nick (2008): 'The Creative Class' in the UK: An Initial Analysis. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 90 (1): 63–82.
- Clifton, Nick, in Cooke, Phil (2009): Creative Knowledge Workers and Location in Europe and North America: A Comparative Review. *Creative Industries Journal*, 2 (1): 73–89.
- Comunian, Roberta, Faggian, Alessandra, in Li, Qian Cher (2010): Unrewarded Careers in the Creative Class: The Strange Case of Bohemian Graduates. *Papers in Regional Science*, 89 (2): 389–410.
- Cooke, Philip, in Lazzeretti, Luciana (2008): Creative Cities: An Introduction. V P. Cooke in L. Lazzeretti (ur.): *Cultural Districts, Cultural Clusters and Local Economic Development*: 1–22. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Cowell, Frank A. (2009): *Measuring Inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Cruickshank, Jorn, Ellingsen, Winfried, in Hidle, Knut (2013): A Crisis of Definition: Culture Versus Industry in Odda, Norway. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 95 (2): 147–161.
- Cunningham, Stuart (2009) Trojan Horse or Rorschach Blot? Creative Industries Discourse around the World. *International Journal of Cultural Policy*, 15 (4): 375–386.

- Dijkstra, Lewis, in Poelman, Hugo (2014): A Harmonised Definition of Cities and Rural Areas: The New Degree of Urbanisation. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/2014_01_new_urban.pdf (18. 1. 2018).
- Dziątek, Jarek, in Murzyn-Kupisz, Monika (2014): Young Artists and the Development of Artistic Quarters in Polish Cities. *Belgeo*, 3: 1–24.
- Ehrlich, Kornelia, Kriszan, Agnes, in Lang, Thilo (2012): Urban Development in Central and Eastern Europe – Between Peripheralization and Centralization? *The Planning Review*, 48 (2): 77–92.
- Evans, Graeme L. (2009): From Cultural Quarters to Creative Clusters – Creative Spaces in the New City Economy. V M. Legnér in D. Ponzini (ur.): *Cultural Quarters and Urban Transformation: International Perspectives*: 32–59. Klintehamn: Gotlandica Förlag.
- Evans, Michelle (2014): Are the Arts the Economic Engine of Affluence? *Public Administration Review*, 74 (3): 431–433.
- Evans, Yara, in Smith, Adrian (2006): Surviving at the Margins? Deindustrialisation, the Creative Industries, and Upgrading in London's Garment Sector. *Environment and Planning A*, 38: 2253–2269.
- Florida, Richard (2002): Bohemia and Economic Geography. *Journal of Economic Geography*, 2 (1): 55–71.
- Florida, Richard, Mellander, Charlotta, in Stolarick, Kevin (2008): Inside the Black Box of Regional Development: Human Capital, the Creative Class and Tolerance. *Journal of Economic Geography*, 8 (5): 615–649.
- Fritsch, Michael, in Stützer, Michael (2007): Die Geographie der Kreativen Klasse in Deutschland. *Raumforschung und Raumordnung*, 65 (1): 15–29.
- Gainza, Xabier (2016): Culture-led Neighbourhood Transformations Beyond the Revitalisation/Gentrification Dichotomy. *Urban Studies*, 54 (4): 953–970.
- Grodach, Carl (2011): Art Spaces in Community and Economic Development: Connections to Neighborhoods, Artists, and the Cultural Economy. *Journal of Planning Education and Research*, 31 (1): 74–85.
- Grodach, Carl, Currid-Halkett, Elizabeth, Foster, Nicole, in Murdoch III, James (2014): The Location Patterns of Artistic Clusters: A Metro- and Neighborhood-level Analysis. *Urban Studies*, 51 (13): 2822–2843.
- Grodach, Carl, in Loukaitou-Sideris, Anastasia (2007): Cultural Development Strategies and Urban Revitalization. *International Journal of Cultural Policy*, 13 (4): 349–370.
- Hočevar, Marjan, Uršič, Matjaž, Kos, Drago, in Trček, Franc (2005): Changing of the Slovene Urban System: Specific Socio-spatial Trends and Antiurban Public Values / Attitudes. V F. Eckardt (ur.): *Paths of Urban Transformation*: 281–300. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Jacobs, Jane (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Kanjuro Mrčela, Aleksandra, in Ignjatović, Miroljub (2015): Od prožnosti do prekarnosti dela: stopnjevanje negativnih sprememb na začetku 21. stoletja. *Teorija in praksa*, 52 (3): 350–381.

- Kloosterman, R. C. (2004): Recent Employment Trends in the Cultural Industries in Amsterdam, Rotterdam, The Hague and Utrecht: A First Exploration. *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, 95 (2): 243–252.
- Kos, Drago (2007): Neurbana nacija. V I. Čerpes in M. Dešman (ur.): O urbanizmu. Kaj se dogaja s sodobnim mestom?: 137–163. Ljubljana: Založba Krtina.
- Kozina, Jani (2013a): Prostorska razmestitev prebivalcev z ustvarjalnim poklicem na Gorenjskem. V B. Rogelj, I. Potočnik Slavič in I. Mrak (ur.): Gorenjska v obdobju globalizacije: 227–238. Bled: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Kozina, Jani (2013b): Selitve prebivalcev z ustvarjalnim poklicem v Sloveniji. *Ars & Humanitas*, 7 (2): 150–162.
- Kozina, Jani (2016): Življenjsko okolje ustvarjalnih ljudi v Sloveniji. Ljubljana: Založba ZRC.
- Kozina, Jani (2018): Demographic Characteristics of Creative Workers: Under-activated Development Potentials in Slovenia? *Acta Geographica Slovenica*, 58 (2): 111–121.
- Lazzeretti, Luciana, Capone, Francesco, in Boix, Rafael (2012): Reasons for Clustering of Creative Industries in Italy and Spain. *European Planning Studies*, 20 (8): 1243–1262.
- Ley, David (2003): Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification. *Urban Studies*, 40 (12): 2527–2544.
- Lorentzen, Mark, in Frederiksen, Lars (2008): Why do Cultural Industries Cluster? Localisation, Urbanisation, Products and Projects. V P. Cooke in L. Lazzeretti (ur.): *Creative Cities, Cultural Clusters and Local Economic Development*: 155–182. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Mlinar, Zdravko (2008): K ustvarjalnosti in inovacijam v vseživljenjskem okolju: Prostorsko-sociološki in urbanistični vidiki. *Teorija in praksa*, 45 (3–4): 227–248.
- Mommaas, Hans (2009): Spaces of Culture and Economy: Mapping the Cultural-Creative Cluster Landscape. V L. Kong in J. O'Connor (ur.): *Creative Economies, Creative Cities: Asian-European Perspectives*: 45–59. Dordrecht: Springer.
- Montgomery, John (2003): Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 1: Conceptualising Cultural Quarters. *Planning, Practice & Research*, 18 (4): 293–306.
- Pogačnik, Andrej (2013): Proposal of Changes in the Urban System of Slovenia. *Geodetski vestnik*, 57 (1): 97–111.
- Poljak Istenič, Saša (2011): Texts and Contexts of Folklorism. *Traditiones*, 40 (3): 51–73.
- Poljak Istenič, Saša (2015): Kolo kot akter ustvarjalne urbane regeneracije. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 55 (3–4): 23–37.
- Poljak Istenič, Saša (2016): Reviving Public Spaces through Cycling and Gardening: Ljubljana – European Green Capital 2016. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkega društva*, 46 (39): 157–175.
- Poljak Istenič, Saša (2019): Participatory Urbanism: Creative Interventions for Sustainable Development. *Acta Geographica Slovenica*, 59 (1): v tisku.

- Porter, Michael E. (1989): *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
- Porter, Michael E. (2000): Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. *Economic Development Quarterly*, 14 (1): 15–34.
- Pratt, Andy C. 2010. *Creative Cities: Tensions Within and Between Social, Cultural and Economic Development: A Critical Reading of the UK Experience*. *City, Culture and Society*, 1 (1): 13–20.
- Rantisi, Norma M., Leslie, Deborah, in Christopherson, Susan (2006): Placing the Creative Economy: Scale, Politics, and the Material. *Environment and Planning A: Economy and Scale*, 38 (10): 1789–1797.
- Roodhouse, Simon (2010): *Cultural Quarters: Principles and Practices*. Bristol, Chicago: Intellect, University of Chicago Press.
- Roswell, Jennifer (2008): Improvising on Artistic Habitus: Sedimenting Identity into Art. V J. Albright in A. Luke (ur.): *Pierre Bourdieu and Literacy Education*: 233–251. Abingdon: Routledge.
- Sacco, Pierluigi, Ferilli, Guido, in Tavano Blessi, Giorgio (2013): Understanding Culture-led Development: A Critique of Alternative Theoretical Explanations. *Urban Studies*, 51 (13): 2806–2821.
- Stern, Mark J., in Seifert, Susan C. (2010): Cultural Clusters: The Implications of Cultural Assets Agglomeration for Neighborhood Revitalization. *Journal of Planning and Research*, 29 (3): 262–279.
- Storper, Michael, in Scott, Allen J. (2009): Rethinking human capital, creativity and urban growth. *Journal of Economic Geography*, 9 (2): 147–167.
- Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/07_trg_dela/10_place/02_07726_kaz_place/02_07726_kaz_place.asp (25. 3. 2018).
- Trček, Franc (2012): Potencialna konfliktnost novih oblik ruralnosti v Sloveniji. *IB revija*, 46 (2): 31–38.
- Tursk Niskač, Barbara, Klaus, Simona, in Starec, Saša (2010): Urbano življenje ob kmetijah ali ruralno življenje ob stolpnih? Dilema jasne ločnice med urbanim in ruralnim. *Urbani izzivi*, 21 (1): 32–41.
- Turšič, Zala, in Inkret, Gregor (2016): Prekarnost mladih v Sloveniji: državne politike in združništvo kot alternativa. Maribor: Pekarna Magdalenske mreže.
- Uršič, Matjaž (2010): »Destruktivna tekmovalnost« med slovenskimi mesti in podeželjem. *Teorija in praksa*, 47 (2–3): 476–494.
- Uršič, Matjaž (2015): Skriti pridih podeželja? Razrednost in »urbanost« v primeru Ljubljane in Maribora. *Teorija in praksa*, 52 (1): 236–252.
- Uršič, Matjaž (2016): Characteristics of Spatial Distribution of Creative Industries in Ljubljana and the Ljubljana Region. *Acta Geographica Slovenica*, 56 (1): 75–99.
- Uršič, Matjaž (2017): Critical Reconsideration of Social and Cultural Elements that Constitute the Creative Ecosystem of a City: Examples from Slovenia and Japan. *Traditiones*, 46 (1–2): 149–170.

- Uršič, Matjaž, in Hočevar, Marjan (2007): Protiurbanost kot način življenja. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Van Winden, Willem (2010): Knowledge and the European City. *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, 101(1): 100–106.
- Vodopivec, Nina (2017): Creativity in Production and Work: Experiences from Slovenia. *Traditiones*, 46 (1–2): 126–147.
- Wojan, Timothy R., Lambert, Dayton M., in McGranahan, David A. (2007): The Emergence of Rural Artistic Heaven: A First Look. *Agricultural and Resource Economics Review*, 36 (1): 53–70.

SUMMARY

The main goal of the article is to empirically measure the extent of the concentration of cultural workers at the regional and local level and at the level of the neighbourhood. In this way, we mean to study the role of cultural workers in creating an urban space and economy. The main object of the quantitative analysis is the spatial distribution of cultural workers, while the discussion focuses on those social and spatial processes that influence the concentration of cultural workers.

We performed separate analyses for Slovenia and Ljubljana. In the case of Slovenia, we analysed the place of residence and work of the cultural workers for 2000 and 2011 at the regional, municipal and settlement level. The regional level consists of 8 functional regions; there are 210 municipalities at the municipal level and about 6000 settlements at the settlement level. In the case of Ljubljana, we were interested in the place of residence of cultural workers in 2002 and 2011 in 17 quarter communities at the higher level and 95 local communities at the lower level. The data on the cultural workers' location was acquired from the Statistical Register of Employment, managed by the Statistical Office of the Republic of Slovenia. The cultural workers were defined as individuals among the working populations who have chosen cultural and artistic professions. In accordance with the three-digit level International Standard Classification of Occupation (ISCO 88), these are: writers and creative or performing artists (245), artistic, entertainment, and sports associate professionals (347), fashion and other models (521). The spatial analyses were carried out using the locational Gini coefficient (G), which is the standard measurement for describing the level of spatial concentration.

The results show that the concentration of cultural workers in Slovenia is steadily increasing, which is in accordance with the conditions in other economically more developed European countries. At the regional level, the level of cultural agglomeration proportionally corresponds to the level of regional development,

while the concentration at the local level is higher in more urbanized settlements. Similarly, the concentration of the cultural agglomeration in Ljubljana is the highest in the city centre. Surprisingly, some spatial expansion and dispersion of the cultural workers has occurred in recent years in the direction towards less urbanized areas, which can be contributed in part to suburbanization. The new dynamic is shifting towards creating a more "even" or "uniform" cultural space. The drivers for the expansion and dispersion of the cultural spaces at the local level are most likely related to real estate prices, income inequality of the cultural workers, the non-urban character of the Slovenian way of life and the specific spatial structure with a good accessibility and prevalingly smaller settlement types.

Despite this, the dispersion process of cultural workers in Slovenia and Ljubljana is far from the typical gentrification and it therefore cannot be compared to the spatial dynamics in other comparable cities, where the gentrification process of creative quarters and migrations of creatives to new "modern" locations within the city is much more intense and clear. This may not occur in our case because of the specific real estate market (or lack thereof) that is burdened with an unfinished denationalization and low mobility level of the Slovenian population. In addition, the urban structure in Slovenia is of such a nature that relocating one's residence away from the centre may not necessary reflect an inferior accessibility to existing creative quarters in the city centre. Even though the historic city centre is experiencing a commodification and touristification, it seems to be going hand in hand with the cultural production and consumption for now.

We have shown that the agglomerations of cultural workers are expanding over different spatial scales. These findings can serve as a new incentive for adapting urban and regional strategies. In a way, we are facing the "rise" of a new cultural landscape. This is why it may be sensible to take the next step from an approach that principally focuses on central areas when shaping developmental policies towards a more multi-level management. Additionally, strategies that focus merely on the aesthetical aspects of the cultural revitalization of a space are questionable for the Slovenian situation, especially considering the data on the high levels of precarious work and the income inequality of cultural workers. Special attention should certainly be placed on the contents and not only on the form of various spatial strategies that want a "culturally oriented development". From this aspect, a multi-scalar approach can serve as one of the tools for a more effective achievement of this goal.

Zahvala

Avtorja se zahvaljujeva dvema anonimnima recenzentoma za koristne napotke pri izboljševanju vsebinske pestrosti in jasnosti članka. Za finančno podporo sva hvaležna Raziskovalnemu programu Geografija Slovenije (št. P0101-6), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Podatki o avtorjih

doc. dr. Jani Kozina

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Geografski inštitut Antona Melika

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Tel.: +38612002714

jani.kozina@zrc-sazu.si

doc. dr. David Bole

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Geografski inštitut Antona Melika

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Tel.: +3861200272

david.bole@zrc-sazu.si